

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

และ

ประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

๕

ทรงเรียบเรียง

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนาทศพล

นางพิสิษฐสังฆการ (จิว อัจฉะกาญจน์)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒๖ เมษายน ๒๕๐๓

กำหนดานกฏหมายเมืองไทย

และ

ประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรณภาพ

ทรงเรียบเรียง

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางพิสิษฐสังฆการ (ฉวี อัจฉะกาญจน์)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒๖ เมษายน ๒๕๐๓

กําน่า

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ นางพิติษฐ์สังฆการ (ฉวี
อัจฉระกาญจน์) กำหนดงานวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๐๓ ณ เมรุ
วัดมกุฏกษัตริยาราม เจ้าภาพได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าทีแผนก
ค้นคว้า กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขอ
อนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องตำนานกฎหมายเมืองไทย และ
ประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์ พระนิพนธ์สมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ ออกแจกจ่ายเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ร่วมงาน
กรมศิลปากร มีความยินดี อนุญาตให้จัดพิมพ์ แจกจ่ายได้ตาม
ประสงค์ และขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทานกิจที่
เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นางพิติษฐ์สังฆการ (ฉวี
อัจฉระกาญจน์) และได้ให้พิมพ์หนังสืออันเป็นหลักฐานเช่นนี้
ขึ้นแจกจ่ายเป็นวิทยาทาน ขอกุศลทั้งปวงจงดลบันดาลให้
นางพิติษฐ์สังฆการ (ฉวี อัจฉระกาญจน์) ผู้ล่วงลับไปแล้ว
จงได้ประสบสุคติในสัมปรายภพทุกประการเทอญ

กรมศิลปากร

๔ เมษายน ๒๕๐๓

นางพิสิษฐสังฆการ (ฉวี อดิระกาญจน์)

ชาตะ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๒๓

มตะ ๑๔ มกราคม ๒๕๐๓

ประวัติสังเขป

นางพิสิษฐสังฆการ (ฉวี อัจฉะกาญจน์)

นางพิสิษฐสังฆการ (ฉวี อัจฉะกาญจน์) เป็น
ธิดาขุนนิพนธ์พจนานถ (ดิษฐ์ มีพจน์เพราะ) และนาง
นิพนธ์พจนานถ (พุก มีพจน์เพราะ) เกิดเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน
๒๔๒๓ ที่ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพระนคร จังหวัด
พระนคร มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๓ คน ถึงแก่
กรรมไปหมดแล้ว เมื่อมีอายุได้ ๒๓ ปี ได้ทำการสมรส
กับรองอำมาตย์เอก ขุนพิสิษฐสังฆการ (หัต อัจฉะกาญจน์)
ซึ่งถึงแก่กรรมไปก่อนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ มีบุตรธิดาที่ยังมี
ชีวิตอยู่เวदान ๕ คน คือ นายชดอ อัจฉะกาญจน์ นาย-
เฉลิม อัจฉะกาญจน์ นางวงจันทร์ ดักษณะบุตร และนาง
พนัทธิพ ทรัพย์เสริมศรี

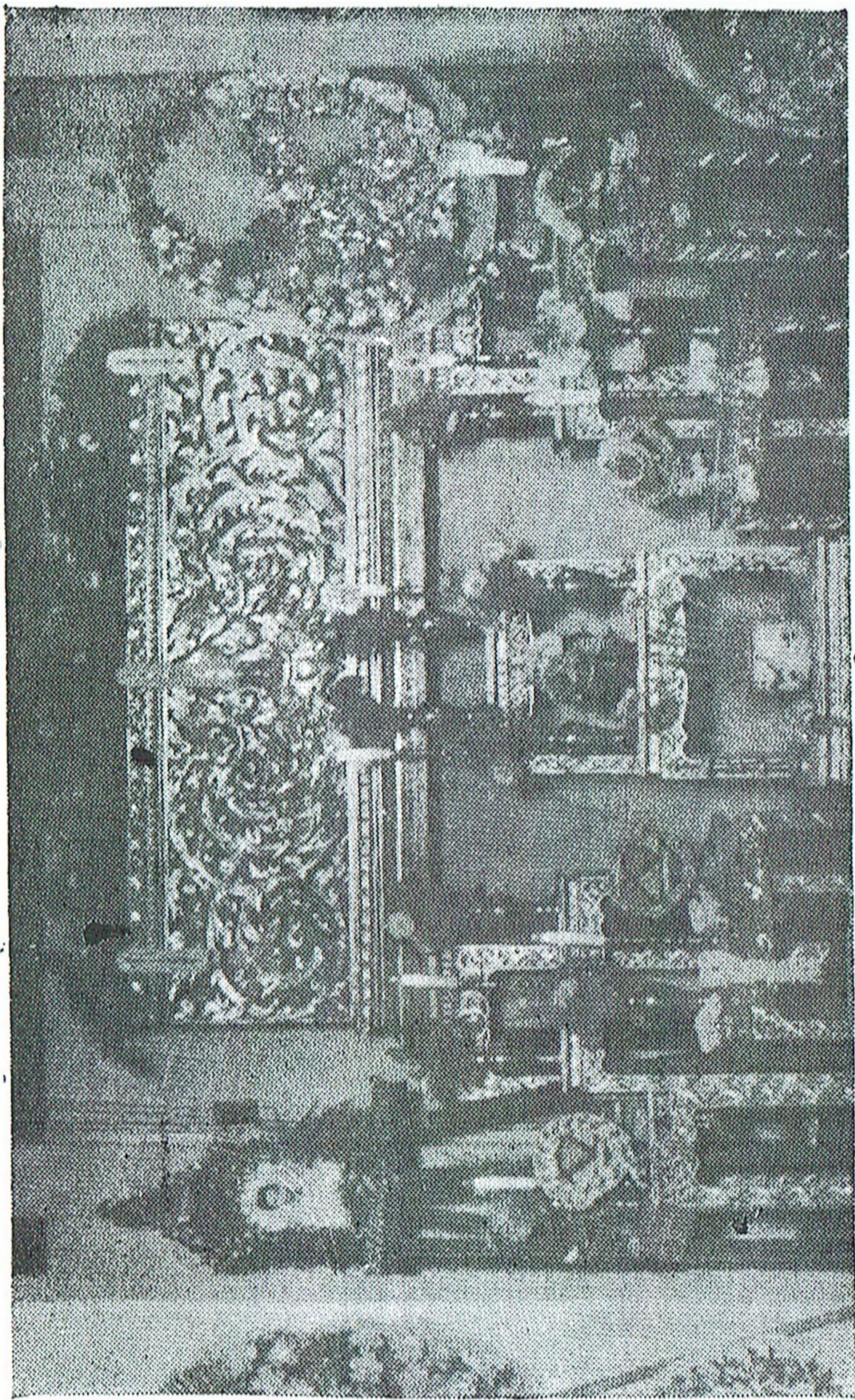
นางพิสิษฐสังฆการ เป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธ-
ศาสนาอย่างแรงกล้า ได้จัดการอุปสมบทบุตรหลาน และ
มุ่งรักษาคัดทำบุญตักบาตรอยู่เสมอ เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุข

ต้นฉบับต้นตอแห่งเดิมการศึกษาของบุตรธิดาและหลาน ทั้งมี
 อัยยาศัยโอบอ้อมอารี รักษาความดีมีพินัยอันดีกับญาติมิตร
 คดออกมา

นางพิศมัยรุ้งงการ ได้เริ่มป่วยด้วยโรครามาตั้งแต่
 ต้นเดือนสิงหาคม ๒๕๐๒ ได้รับการรักษาพยาบาลโดยเต็ม
 กำลัง แต่อาการมีแต่ทรุดลงเป็นลำดับจนถึงแก่กรรม
 เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๐๓ เวลา ๖.๐๕ นาฬิกา ด้วย
 อาการสงบ คำนวณอายุได้ ๘๐ ปี

ระหว่างตงศพสดพระเอภิธรรม

คำไว้อาลัย

เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๖๖ คุณเชลิม อัจฉะ-
กาญจน์ และภรรยาพร้อมด้วยคุณพนัชทิพ ทรัพย์เต็ม
ศรี (อัจฉะกาญจน์เดิม) ผู้เป็นน้องสาวได้มาหาผู้เขียน
แจ้งว่าจะทำการฌาปนกิจศพ นางพิสิษฐรังษการ (ฉวี
อัจฉะกาญจน์) ผู้มารดา ในเดือนเมษายนนี้ ขอให้ผู้
เขียนกล่าวคำไว้อาลัยแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ตามควร
แก่กรณีอันรูปแก่งานฌาปนกิจนั้น ผู้มาบอกกล่าวว่า หา
ผู้คนที่เคยคบท่านผู้ตายอย่างสนิทสนม พอดีจะเขียนเรื่อง
ราวเกี่ยวกับท่านผู้ตายได้ยากเต็มที่ จึงต้องมารบกวน

ความจริงผู้เขียนเองก็ตกอยู่ในภาวะทชรา และพยาธิ
กำลังรบกวนอยู่ จนไม่สามารถจะเขียนหนังสือได้ด้วยตนเอง
แต่ก็เต็มใจรับทำ ถึงกับต้องวานให้สามเณรวีตร นพวงศ์
ผู้เคยช่วยเขียนให้ตามคำบอก ซึ่งผู้เขียนขอขอบคุณสาม
เณรวีตรไว้ ณ ที่นี้ด้วย

อันความสนิทสนมคุ้นเคยระหว่างผู้เขียน กับครอบครัว
อัจฉะกาญจน์นั้นมาช้านาน ตั้งแต่เมื่อผู้เขียนเข้าไปรับราชการ

การอยู่ในกรมไปรษณีย์โทรเลข เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้มี
 โอกาสใกล้ชิดกับท่านขุนพิทักษ์รัฐธการ (หดี อัจฉะกาญจน์)
 ซึ่งเป็นหัวหน้าแผนกสารบรรณของกรมไปรษณีย์โทรเลขอยู่
 ในขณะนั้น ท่านขุนเป็นคนโง่งเง้งโง่งเง้ง เพราะเกรง
 ในงานตามหน้าที่ เป็นที่ไว้วางใจของกรม และคุ้นเคย
 กับข้าราชการทั้งเก่าและใหม่ ท่านขุนเป็นคนเปิดเผยสบาย
 และทำงานจริงแม้แต่จะอายุมาก ทั้งเป็นผู้ทำงานมาก
 จรุงงานโดยรอบด้าน โดยเฉพาะงานด้านหนังสือโต้ตอบ งาน
 เก็บงานทะเบียนประวัติ เป็นคนแม่นยำในการทำงาน จึง
 เป็นที่เบาใจของท่านเลขาธิการกรมไปรษณีย์โทรเลขในสมัย
 นั้น แต่ก็เป็นธรรมดาของผู้เชี่ยวชาญในการงาน เช่น
 ท่านเลขาธิการกรมในสมัยนั้น กับท่านขุนพิทักษ์ ๑ บาง
 ครั้งก็ต้องเกิดขัดแย้งขึ้นอย่างหนัก ทั้ง ๆ กับผู้บังคับบัญชา
 ถาโหดการของท่านขุนถูกหรือมีความเห็นเป็นอย่างใด ก็
 ต้องว่ากันจนย่นบ้าย บางทีเสียงของท่านทั้งสอง ดังมาก
 เป็นเสียงของท่านพิทักษ์ ๑ จะดังออกไปนอกห้องสำนักงาน
 เลขาธิการกรม (ที่เก่าอันเป็นสถานที่อยู่เดิม) จน

ถึงข้าราชการต่าง ๆ ออกมาฟังกันก็มี แม้การตั้งงาน
 กับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาดูกันของคู่หูก็คือ คุณเชลิม แจ่ม
 กระจ่าง ซึ่งคุมงานทะเบียนประวัติ ก็ตั้งตนโดกอย่างนั้น
 เหมือนกัน แต่ผลที่สุดของงานก็คือความดำริอย่างราบ
 รื่นแตงดงาม โดยไม่มีอะไรร้ายแรงเกิดขึ้น นี่เป็นชีวิต
 ของชาวไปรษณีย์ในรุ่นนั้น ไม่ช้าแต่ด้านงานเดชาานุการ
 กรม แม้กับกองอื่น ๆ เช่น กองช่างวิทยุ กองสื่อสาร
 กองช่างโทรเลข กองช่างโทรศัพท์ กองพัสดุและโรง
 งานกตาน การเรื่องราวที่ของโต้แย้งถกเถียงกัน ก็ว่า
 กันเสียงดังไปเหมือนกัน แต่ก็ดูรักใคร่กลมเกลียวกันดีอยู่
 แต่ต้องเขียนเรื่องนอกวงออกมาอย่างนี้ ก็เพื่อจะให้
 เห็นว่า ขุนพิทักษ์รัฐราชการ อันเป็นหัวหน้าครอบครัว
 มีความสามารถ และมีนิสัยใจคออย่างไร เพียงไร เพื่อ
 ประกอบกับการที่จะกล่าวถึง คุณนายฉวีต่อไป ผู้เขียน
 อยากจะชอกกล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า ไม่ต้องดูอื่นไกล เพียง
 แค่อุบัติฐานของลูกชายและลูกหญิงของคุณนายฉวี ซึ่ง
 มีตัวอยู่เวदान ก็พอจะให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้เป็นมาร-

ความอยู่เพียงใด เพราะถูกทั้งหญิงชายแต่ละคน ด้วย
แต่หมัดกฐาณอนมนคง พอจะทำหน้าที่ของถูกทด ถ้าวคอก

๑. ท่านใดเคยมาแถวเคยของท่านคอบ
๒. ทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
๕. เมื่อท่านดวงดับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ดังนี้ได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ ๕๕๘ ๕๕๙
บิดาได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ คือ ๕๕๘ ๕๕๙
ทั้งนี้เพราะท่านผู้เป็นมารดา

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้คงอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. จัดหาภรรยาหรือสามีที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย

คุณนายฉว พิศฐฐังฆการ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่อย่าง
เพียบพร้อม ถ้าวคอก ทำหน้าที่เป็นพรหมของบุตร เพราะ
มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พร้อม เป็นอาจารย์

เรมแรกของบุตร เป็นผู้ควรคำนับของบุตร เป็นผู้นับ
 ถอด้าม และคนควรเคารพทั้งปวง เป็นผู้เชอฟังถ้อยคำ
 ของด้ามอันประเสริฐ สัมกับเป็นผู้สูงสุดแห่งภณทะทั้งหลาย
 การทูลเขียนกตาดาวไคตงน ก็เพราะผู้เขียนได้เคย
 ไปมาหาสู่อยู่บ่อย ๆ ทั้งได้ไปกินข้าวเย็นอยู่หลายมื้อ และ
 ยังได้ช่วยเหลือในงานแต่งงานของลูก ๆ หลายคู่ ได้สังเกต
 ได้เห็น ได้พบ คุณงามความดี ของคุณนายฉวี พิธิษฐ-
 ดังฆการ เป็นอย่างครบถ้วนละเอียดลออว่า เป็นแม่
 เมียมังมิตร อันสุดประเสริฐคนหนึ่งในโลก อันลูก ๆ
 ทั้งหลายทั้งชายหญิง น่าจะรู้สึกภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้
 เกิดมาจากทองแม่ ที่มีคุณสมบัติเห็นปานนี้ จึงสมควร
 แดวที่จะสนองคุณท่าน ตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา
 ดังกล่าวมาแล้ว เพราะในระยะสุดท้ายที่สุดของครอบครัว
 หลังจากที่ท่านขุนพิธิษฐดังฆการ ได้ดวงดับไปแล้วตั้งแต่
 พ.ศ. ๒๔๗๕ คุณนายฉวี พิธิษฐดังฆการ ก็ได้มุ่ง
 หน้าทะนุบำรุงครอบครัวโดยดำพั่งอย่างสามารถ จึงก้าวล่วง
 พันอุปสรรคมาได้ด้วยความสวัสดิ์ เป็นที่น่าจะได้รับคาม

ณ

เคารพบูชาของลูกทุกคน ซึ่งเป็นผลจากการกตัญญูกตเวท
นินแด เพราะท่านว่า นิมิตต์ สาธุรูปานํ กตัญญูกต
เวทิตา ความกตัญญูกตเวทเป็นเครื่องหมายแห่งคนดี ถ้า
จะมีญาณวิถิต่าง ๆ ที่จะหยั่งทราบ ถึงคุณนายฉวี พิธิษฐ
สังฆการ ว่าลูกทุกคนได้ตั้งใจทำความดี อันจัดเป็นบุญ
เพื่ออุทิศกตปณามรดกไปให้ ขอผลแห่งบุญ คือความดี
ทั้งหลาย อันผู้อยู่ภายหลัง ตั้งใจบำเพ็ญ และอุทิศไป
ให้ท่าน จงบรรลุด่วนวิบากสมบัติแก่คุณนายฉวี พิธิษฐ
สังฆการ ตามควรแก่ศิวสัยในสัมปรายภาพนั้น เทอญ

ศิริคุตโต ภิกขุ (จันทมานิตยัณเรศร์)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๖ มีนาคม ๒๕๐๓

แด่คุณแม่

มรณกรรมของคุณแม่ เป็นการสูญเสียยิ่งใหญ่ที่สุดใน
ชีวิตของลูก ๆ ทุกคน คุณพ่อได้ถึงแก่กรรมไปก่อน เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๘๕ ลูกก็เหลือแต่คุณแม่ผู้เดียวตลอดมา คราว
หนึ่งคุณแม่จากลูกไปอีก ลูกทราบได้ว่าคุณแม่มีความรัก
และปรารถนาดีต่อลูกเพียงไร แต่ลูกยังไม่มีโอกาสแสดง
ความกตัญญูทดแทนคุณของพระคุณคุณแม่ ให้คู่ควรกับที่
คุณแม่ได้ทะนุถนอมลูกมาจนวาระสุดท้ายของคุณแม่

เมื่อคุณแม่เริ่มป่วย ไม่มีใครคาดคิดว่า คุณแม่จะ
จากไปในคราวนี้ เพราะเห็นว่าเป็นอาการของคนชรา ลูก ๆ
ได้เฝ้าพยาบาลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา แต่อาการมีแต่ทรง
กับทรุดหมดความสามารถที่จะช่วยแม่ได้ ในที่สุดคุณแม่
ก็สิ้นใจไปด้วยความสงบ ขณะที่ลูก ๆ คอยเฝ้าอยู่

พระคุณของคุณแม่มีคุณพูนสุดที่จะพรรณนา คุณ
แม่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแท้จริงของลูก คุณแม่ปฏิบัติหน้าที่มาร-
ดาทศนิยมทุกประการ มิได้มีข้อบกพร่อง เป็นแบบฉบับ
ที่ดีของลูก ซึ่งลูกจะได้ถือเป็นตัวอย่าง แม้ว่าชีวิตและ

ร่างกายของคุณแม่จะแตกดับสูญสิ้นไปแล้วก็ตาม แต่พระ
 คุณหม่อมคอดูกุนน ย่อมเป็นดังประทับติดกายใจไปจนกว่า
 ชีวิตลูกจะหาไม่

ขอเดชะอำนาจแห่งกุศลกรรม ที่คุณแม่และลูก ๆ ได้
 นำเพ็ญตถอดมา จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณ
 ของคุณแม่ประสบความสุขอิสรวิมุดมบุญผล โดยควรแก่คติ
 วิสัยในสัมปรายภาพ เทอญ

จาก ลูก ๆ ทุกคน

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ
โปรดให้ตั้ง “พระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ” ตั้ง
จะหมายความว่า กระไร เข้าใจยากอยู่ แต่ไม่ใช่ฟังตั้ง
กฎหมายขึ้นในครั้งนั้น นั้นเป็นแน่ เพราะกฎหมายเป็นของ
คู่กับประชาชน ประชุมชนมาแต่เมื่อใดกฎหมายก็ต้องมี
มาแต่เมื่อนั้น เมื่อนมนุษย์ยังไม่รู้จักใช้หนังสือ การรักษา
กฎหมายก็ใช้ทองให้ชนปากเจจใจ เอาไปบ่าวร้องแถมมี
เจ้าพนักงานจำไว้บอกเล่าต่อกันมา เมื่อรู้จักใช้หนังสือ
ก็ใช้จดกฎหมายลงเป็นค้วหนังสือ แล้วคัดลอกบอกหมายต่ง
กันไปให้บ่าวร้องแถมเขียนลงในสิ่งใด ๆ มีใบदानหรือ
กระดาษเป็นต้น เก็บรักษากฎหมายไว้ประเพณีเป็นดังนี้มา
ทั่วทุกประเทศ

ในสยามประเทศนี้ เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑๘๒๖ ยัง
ไม่มีหนังสือไทย ใช้กันแต่หนังสือคฤณก ซึ่งพวกพราหมณ์
พามาแต่อินเดีย หนังสือคฤณกนั้น ตามที่เคยเห็นคัฎจารึก

เห็นใช้เขียนแต่ภาษามคธภาษาดังตักกฤตและภาษาขอม ไม่
 เคยพบจารึกอักษรคฤนธเป็นภาษาไทยเลย แต่บางที่จะเขียน
 ภาษาไทยอย่างหนึ่งคือขอม เขียนแปดร้อยได้ ใน ครุฑนั้นแล้ว
 เข้าใจว่ากฎหมายไทยที่คงชนเมือกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีตอน
 ก่อน พ.ศ. ๑๘๒๖ เห็นจะต้องให้แปลกลับเป็นภาษาขอม
 หรือภาษาดังตักกฤต หรือบางที่จะมีขอเขียนภาษาไทยด้วยตัว
 หนึ่งคือคฤนธแปดร้อยได้ แต่การจดลงเป็นหนึ่งคือ (๑) ไม่
 ว่าในภาษาไทย คงเป็นหน้าทพราหมณ์เพราะผู้ทูลหนึ่งคือ
 และเจ้าคำหรับกฎหมาย ในเวदानันมอยู่แต่ ในพวกพราหมณ์
 ด้วยเหตุพราหมณ์จึงเป็นเจ้าหน้าทสำคัญ ในการรักษากฎ
 หมายมาแต่โบราณ แม้จะดูในทำเนียบศักดิ์นาพดเรีคน ใน
 กฎหมายที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ก็จะได้เห็นว่าตำแหน่งดูขุน
 ณ ค้าดหวดงทตุงศ์กิด ขอเป็นพราหมณ์ทงนท ดมเค็จพระ

(๑) เมื่อไม่ชำนาญนัก พนักงานกรมทางพบศิลาจารึกอักษรไทย
 ที่เมืองสุโขทัยแผ่น ๑ นำมาส่งราชบัณฑิตยสภา ตรวจได้ความว่า
 เป็นกฎหมายลักษณะโจร พระเจ้าเลอไทยราชโอรสซึ่งรับทาสาทพระเจ้า
 รามคำแหงมหาราชให้จารึกไว้ เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๑ ราชบัณฑิตยสภา
 กำลังตรวจพิเคราะห์ว่า การตั้งกฎหมายในสมัยนั้นจะใช้จารึกศิลามาก
 โหม่นหรืออย่างไร ยังไม่ยุติความเห็นลงเป็นแน่

รวงเจ้า พระองค์ทมิพระนามจารึกไว้ว่าพ่อขุนรามคำแหง
 หรือที่เรียกในหนังสืออื่นหนังสือขุนกาดมادن เป็นคันทว่า
 พระยารามราชเป็นผู้คิดหนังสือไทยขึ้น เมื่อปีมะแม จุศักราช
 ๖๔๕ มหาศักราช ๑๒๐๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๖ (ตัว
 อย่างหนังสือไทยของสมเด็จพระร่วงเจ้า จารึกหลักศิลาตั้งอยู่
 ในหอพระสมุดวชิรญาณทุกวันนี้) เมื่อมีหนังสือไทยขึ้นแล้ว
 กฎหมายกตงชนค่อมหรือกฎหมายเกาทัมอยู่แล้ว จึงได้
 เริ่มจดลงและรักษามาในหนังสือไทย แต่ความรู้หนังสือไทย
 แพร่หลายเรอมากชอนมพยานเห็นได้ด้วยศดา จารึกภาษา
 ไทยรุ่นเก่า ใช้ตัวหนังสือ ไทยตามแบบของ พระเจ้าขุน รามคำ
 แหงทวทุกเมืองในอาณาจักรดานนาไทยตลอดจนไปจน กรุงศรี
 ลัคนาคนหุต เพราะความต้องการหนังสือสำหรับเขียนภาษา
 ไทยมีอยู่ด้วยกันทุกประเทศที่ชาติไทยได้เป็นใหญ่ เมื่อเกิด
 แบบตัวหนังสือมชนทุกประเทศก็ยอมรับใช้หนังสือนั้นโดยเห็น
 ประโยชน์มีคองมีผู้ใดบังคับบัญชา

ขณะเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ ดำรงกรุงศรีอยุธยา
 มีหนังสือไทยพงมชนได้เพียง ๖๗ ปี ก็เชื่อได้ว่าคงจะ
 ได้ใช้ตลอดมาจนถึงเมืองอุทองแล้ว บรรดากฎหมายท

๒๕ ๒
 คงขนตงแต่กรุงศรีอยุธยา มา เขาใจว่า เขียนเป็นหนังสือไทย
 ๒๒
 ทงหน แต่ประหลาดอยู่หน่อยที่ข้าพเจ้ายังได้พบพระราช
 กฤษฎีกา เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา และแผ่นดิน
 สมเด็จพระเจ้าบรมโกศที่เมืองพัทลุง เขียนเล่นดินสอคำใน
 กระดาษ ยังใช้อักษรและภาษาเขมรหลายฉบับ จะเป็น
 ด้วยเหตุใดข้าพเจ้ายังคิดไม่เห็นจนทุกวันนี้ ได้ให้คนหนังสือ
 นั้นไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ ผู้ใดจะตรวจก็ได้

๑๔ ๕ วิชาตั้งกฎหมาย

กฎหมายกรุงกรุง ศรีอยุธยาที่เราจะรู้ได้ใน เวลานี้ อยู่ใน
 กฎหมายพิมพ์ ๒ เล่ม ซึ่งต้นฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ชำระเรียบเรียงไว้ เมื่อปีชวด จด
 ศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ และหมอบรัดเดີได้พิมพ์จำหน่าย
 ในครั้งแรก เมื่อปีระกา จดศักราช ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ ยัง
 มีกฎหมายกรุงเก่าที่ไม่ได้พบหรือไม่เอาเขาเรื่อง เมื่อ
 ชำระกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ อยู่อกบ้าง หอพระสมุดได้ไว้
 ดักร ๒-๓ เล่ม ลักษณะทำกฎหมายแต่โบราณมา คงจะทำ
 เป็นชน ๆ ดงนคอ

๒๘ ๑ เมื่อแรกตั้งกฎหมาย ๒๒ ตั้งด้วยประกาศพระ-
 ราชกฤษฎีกา บอกว่าคนเหตุผลและพระราชนิยมอย่างพระ-
 ราชกฤษฎีกาที่ยังแต่เห็นได้ในพระราชกำหนดเก่า พระราช
 กำหนดใหม่ และกฎหมายพระสงฆ์เถาณฑวนเป็นพระราช
 กฤษฎีกา เป็นกฎหมายที่แรกตั้งอย่างนั้น

๒๘ ๒ เมื่อพระราชกฤษฎีกามีมาก ๆ เข้า จะสอบค้น
 ยาก จึงคัดทอนพระราชกฤษฎีกาเก่า คงไว้แต่ใจความ เป็น
 ย่ออย่างกตาง ดังจะเห็นได้ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ และ
 กฎหมายหมวดพระราชบัญญัติ

๒๘ ๓ เพื่อจะจัดระเบียบกฎหมายเก่า ให้สะดวกแก่
 ศึกษาคูหากรให้คนได้โดยง่าย นาน ๆ จึงจะมีการชำระกฎ-
 หมายครั้ง ๑ อย่างเราเรียกกันทุกวันนี้ว่า ทำประมวล
 กฎหมาย คือรวบรวมกฎหมายเก่าจัดเป็นหมวด ๆ ตาม
 ลักษณะความ คัดเหตุผลของคนตั้งกฎหมายออกเสีย คง
 ไว้แต่ใจความซึ่งเป็นพระราชนิยม เรียงเข้าลำดับเป็นมาตราๆ
 ในลักษณะนั้น ๆ

๒๘ ๔ วิชชาชำระกฎหมายดังกล่าวนาน สำหรับทำแต่กฎหมาย
 เก่าที่คงมานาน ๆ แล้ว แต่กฎหมายที่ออกใหม่ ก็ยังคงออก

อย่างพระราชกฤษฎีกาตามเดิม ทำอย่างนี้เป็นวิธมาแต่ครั้ง
 กรุงศรีอยุธยา ในครั้งหลังที่สุดการชำระกฎหมายได้ทำเมื่อ
 ปีชวดฉศก จุติศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ ในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวदानนหนึ่งคือ
 กฎหมายครึ่งกรุงเก่า คงจะเป็นอันตราหายสูญไปเสียเมื่อ
 เสียกรุง ฯ เป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลก ทรงรวบรวมค้นหาได้เท่าใดก็เอามาเรียบเรียง
 ตรวจแก้คัดลอกทำเป็นกฎหมายฉบับหลวงขึ้นใหม่ คือฉบับ
 พิมพ์เป็น ๒ เล่มนั้น มีกฎหมายชนกรุงรัตนโกสินทร์อยู่ใน
 นั้น ๔ ลักษณะ คือ (๑) พระราชบัญญัติ (๒) กฎหมาย
 พระสงฆ์ (๓) พระราชกำหนดใหม่ ๓ ลักษณะดังในรัช-
 กาดที่ ๑ กับ (๔) ลักษณะโจร & டன் ดังในรัชกาดที่ ๓
 รวมเข้าเมื่อพิมพ์ ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้กฎหมาย ๒ เล่มพิมพ์
 นั้น เชื่อได้ว่า คงตามรูปกฎหมายครึ่งกรุงเก่า และเป็นบท
 กฎหมายที่ใช้อยู่ในครึ่งกรุงเก่าเป็นอันมาก จะเห็นได้ว่า
 กฎหมายตอนปลายกรุงเก่า ที่ได้อัดความเมื่อในแผ่นดิน
 สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ แต่ยังไม่ทันแยกเข้าลักษณะตาม
 ประมวลกฎหมาย คือกฎหมาย ๓๖ ข้อ และมีกฎหมายที่ยังเป็น

พระราชกฤษฎีกา ยังไม่ได้ตัดความทีเดียว อยู่ในพระราช
กำหนดเกล้าออกหลายฉบับ

ศักราชที่ใช้ในกฎหมาย

วันคนที่ใช้ตามกฎหมายครึ่งกรุงเก่า วัชนบรอบปีตาม
นักษัตร คือ ชวด ฉลู เป็นต้น รู้ได้แน่ๆ ไซ้มาแต่ครั้ง
สุโขทัยแล้ว ด้วยมีปรากฏในศิลาจารึกตั้งแต่ครั้งพระเจ้า
รามคำแหง วัชนบดับศวาร คือ วันอาทิตย์ วันจันทร์ เป็น
ต้น และนับเดือนตามจันทรคติ ก็ไซ้มาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย
ด้วยปรากฏในศิลาจารึกเหมือนกัน แต่ศักราชครั้งสุโขทัยไซ้
มหาศักราช ถึงศิลาจารึกในสมัยกรุงศรีอยุธยาชนต้นเพียงใน
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็ไซ้มหาศักราช แต่ศั
กราชที่ปรากฏอยู่ในบานแผนกกฎหมายไซ้ศักราชหลายอย่าง
ปะปนกัน แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ไซ้พุทธศักราช
รัชกาลต่อ ๆ มาไซ้พุทธศักราชบ้าง มหาศักราชบ้าง จด
ศักราชบ้าง และยังมีศักราชอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ายังทราบ
ไม่ได้ว่าศักราชอะไร โหระเรียกว่าศักราชจุฬามณี แต่ฉบับ
เอาเรื่องเอาเกณฑ์จากโหรยังไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเรียกไว้ว่า

“ ศักราชกฎหมาย ” ศักราชทั้ง ๕ อย่างนี้จะลอบในหนังสือกฎหมายให้ได้ความว่าแผ่นดินไหน ใช้ศักราชอะไรไม่ได้ด้วยบานแผนกกฎหมายในแผ่นดินเดียวกัน ใช้ศักราชต่างกันก็มี ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ที่ศักราชในบานแผนกกฎหมายลอบกันไป จะเป็นเพราะเมื่อเวลาชำระหรือคดเขียนหนังสือกฎหมาย ในชั้นหลัง ๆ ผู้คัดลอกจะให้เข้าใจง่าย เคยคิดคำนวณบวกทอนศักราชซึ่งผิดกันกับอย่างที่ใช้อยู่ในเวลานั้นเปลี่ยนให้เป็นอย่างเดียวกัน จับผิดได้ทีบันทึกษัตริศควรเป็นคู่ ดังศกและศักราชเป็นคัมมอยู่หลายแห่ง ยังเมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองดบศักราชเอาปฏิทินเป็นสัมฤทธิศก ก็ทำให้ศักราชเคลื่อนไป ๒ ปี ศักราชที่ใช้ในบานแผนกกฎหมายทั้ง ๕ อย่างลอบได้ดังนี้ คือ (๑) พระพุทธศักราชในกฎหมาย ต้องใช้เกณฑ์เลข ๑๑๘๒ ดบเป็นจุดศักราช (๒) มหาศักราชในกฎหมายต้องใช้เกณฑ์ ๕๕๘ ดบเป็นจุดศักราช (๓) ศักราชกฎหมาย (ปรากฏในบานแผนกแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ข้าพเจ้าได้ดองลอบดูน้อยกว่ามหาศักราช ๓๐๐ ปีถ้วน) ดบด้วยเกณฑ์เลข ๒๕๘ เป็นจุดศักราช (๔) จุดศักราช

เป็นศักราชที่ทรงชนในเมืองพม่าก่อน น่าจะพึงเอาเข้ามาใช้
ในราชการเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ทรง
แต่เกี่ยวของกับเมืองหงสาวดี

บานแผนกในกฎหมายใช้พุทธศักราชและมหาศักราชต
มาจนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่นั้นมาเป็น
จุดศักราชเป็นพัน

กฎหมายกรุงเก่า

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ทรงเป็นอิสระ ณ
กรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็เป็นธรรมเนียมที่จะตองตงแบบแผน
พระราชประเพณีและพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับพระนคร
กฎหมายที่กรุงศรีสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จะมีอะไรบ้าง
ไม่ได้หมดคอยู่เอง แต่ตรวจดูตามบานแผนกในกฎหมาย ๒ เดิม
ได้ความว่า กฎหมายเหล่านี้ได้มีมาแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๑ คือ

ลักษณะพยาน ทรงเมื่อปีชวดโทศก พ.ศ. ๑๘๘๕ (จุด
ศักราช ๗๑๒)

ลักษณะอาญาหลวง กำหนดโทษ ๑๐ สถาน ทรงเมื่อ
ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๑๘๘๕ (จุดศักราช ๗๑๓)

ลักษณะรับฟ้อง ตั้งเมื่อปีมะแมตศก พ.ศ. ๑๘๘๘
(จุดศักราช ๗๑๗)

ลักษณะลักพา ตั้งเมื่อปีมะแมตศก พ.ศ. ๑๘๘๘
(จุดศักราช ๗๑๗)

ลักษณะอาญาราชฎี ตั้งเมื่อปีระกานพศก พ.ศ.
๑๘๐๑ (จุดศักราช ๗๑๘)

ลักษณะโจร ตั้งเมื่อปีกุนเอกศก พ.ศ. ๑๘๐๓ (จุด
ศักราช ๗๒๑)

ลักษณะเบ็ดเตล็ด ว่าด้วยทศน ตั้งเมื่อปีกุนเอกศก
พ.ศ. ๑๘๐๓ (จุดศักราช ๗๒๑)

ลักษณะผัวเมีย ตั้งเมื่อปีชวดโทศก พ.ศ. ๑๘๐๕ (จุด
ศักราช ๗๓๒)

ลักษณะผัวเมียอีกตอน ๑ ตั้งเมื่อปีฉลูตรีศก พ.ศ. ๑๘๐๕
(จุดศักราช ๗๓๓)

ลักษณะโจร ว่าด้วยต้มโจร ตั้งเมื่อปีมะเมียอัฐศก
พ.ศ. ๑๘๑๐ (จุดศักราช ๗๓๘)

กฎหมายรัชกาลอื่น ๆ ครึ่งกรุงเก่า ทมิบานแผนกแตะ
ศักราชบอกไว้ ปราบกฏอยู่ในกฎหมาย ๒ เด่ม ตั้งน

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

กฎหมายลักษณะอาญาศึก (อยู่ในลักษณะขบถศึก)
 ๕ คังเมือปีขาด จุดศักราช ๙๙๖ (ตั้งตั้งว่าจะเป็นปีขาด จุด
 ศักราช ๙๕๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ด้วย
 ก่อถึงศักราชในกฎหมายนั้น)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ทำเนียบศักดินาข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน คังเมือปี
 ๑๐ พุทธศักราช ๑๙๙๘ (จุดศักราช ๙๑๖)
 ทำเนียบศักดินาหัวเมือง คังเมือปีจอฉศก พุทธศักราช
 ๑๙๙๘ (จุดศักราช ๙๑๖)
 ลักษณะขบถ (อยู่ในลักษณะขบถศึก) คังเมือปีฉ
 มหาศักราช ๑๓๗๓ จุดศักราช ๙๑๙

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง ไม่ปรากฏวัน
 กฎมนเทียรบาลคังเมือปีขาด จุดศักราช ๙๒๐

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง เมือปีวอก พุทธศักราช
 ๑๙๕๖ (จุดศักราช ๙๗๕)

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ลักษณะพิศุจน์ ตั้งเมื่อปีมะแม จุติศักราช ๙๙๗ (ที่
พระเทียรราชาเคียงเทียบ เห็นจะเป็นเวดากำดงนิยมกันด้วย
เรื่องพิศุจน์ เคียงเทียบอยู่ในวิศพิศุจน์อย่าง ๑)

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง เมื่อปีระกา พุทธศักราช
๒๐๙๓ (จุติศักราช ๙๑๒)

สมเด็จพระเอกาทศรถ

(ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร)

พระราชกฤษฎีกาบำเหน็จคัก (อยู่ในลักษณะขบถ
คัก) ตั้งเมื่อปีมะเถิง จุติศักราช ๙๕๕

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

พระธรรมนุญกระทรวงคาค ตั้งเมื่อปีชวด ศักราช
กฏหมาย ๑๒๔๔ (จุติศักราช ๙๘๖)

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พิกตเกษียณอายุ ตั้งเมื่อปีระกา จุติศักราช ๙๙๕

ลักษณะอุทธรณ ตั้งเมื่อปีกุน มหาศักราช ๑๕๕๕

(จุติศักราช ๙๙๗)

พระบรมมัญญตราภะทรวง ^{๒ ๕ ๘} ตงเมอบักุณดัก์ปัดศก มหา
คักกราช ๑๕๕๕ (จุดคักกราช ๘๘๗)

ดักษณะทาด ^{๒ ๕ ๘} ตงเมอบักุณนพศก มหาคักกราช ๑๕๕๗
(จุดคักกราช ๘๘๘)

เพิมเคิมดักษณะทาด ^{๕ ๘} เมอบักุณเบญจศก คักกราช
กฎหมาย ๑๒๖๓ (จุดคักกราช ๑๐๐๕ ควรเป็นบีมะแม)

ในพระราชกำหนดเกาบท ๑ ^๕ บีมะแมเบญจศก จุด
คักกราช ๑๐๐๕

เพิมในดักษณะอาชญาหลวง ห้ามไม่ให้ยกดูกสาวให้
ชาวต่างประเทศ ^๕ เมอบักุณนพศก คักกราชกฎหมาย ๑๒๖๗
(จุดคักกราช ๑๐๐๘)

^{๒ ๕ ๒ ๕ ๘} ดักษณะกุกุณ ตงเมอบักุณดัก์มฤทชศก คักกราชกฎหมาย
๑๒๖๘ (จุดคักกราช ๑๐๑๐)

พระราชกำหนดเกาบท ๑ ^๘ บักุณเอกศก จุดคักกราช
๑๐๑๑ กฎหมาย ๓๖ ชอ บท ๑ ^๘ บักุณโตศก จุดคักกราช ๑๐๑๒

แผ่นดินส่มเด็จพระนารายณ์มหาราช

เพิมเคิมดักษณะพอง ^{๕ ๘} เมอบักุณตรศก มหาคักกราช
๑๕๘๑ (จุดคักกราช ๑๐๓๓)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๑๒ บท ระวังปี่มะโรงจุดศักราช
 ๑๐๒๖ หนีปีเถาะ จุดศักราช ๑๐๔๘
 พระราชกำหนดเกา ๕ บท ระวังปี่จ้อ จุดศักราช
 ๑๐๓๒ หนีปีเถาะ จุดศักราช ๑๐๓๕ (๑)

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

มุดคตวิวาท ว่าด้วยคตดินบันหมู่ คงเมอปีชวด จุด
 ศักราช ๑๐๕๒ (๒)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ บท ๑ ปี่วอก จุดศักราช ๑๐๕๔
 ดกษณะศุดากการ คงเมอปีชวด จุดศักราช ๑๐๕๘

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๑๘ บท ระวังปี่นตุ จุดศักราช
 ๑๐๗๑ หนีปีมะแม จุดศักราช ๑๐๘๘
 เพิ่มเติมนกษณะศุดากการ เมอปีวอก จุดศักราช ๑๐๙๐
 เพิ่มเติมมุดคตวิวาท ว่าด้วยบันดมรต คงเมอปีกุน

๑. ตามฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ เข้าใจว่าจะผิด ได้สอบดูกับพระ
 ราชพงศาวดารกรุงเก่า แบบเขียนของกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ
 ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นปีเถาะ จุดศักราช ๑๐๓๗

๒. ตามฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ เข้าใจว่าจะผิด ในพระราชพงศาว
 ดารกรุงเก่า เป็นปีชวด จุดศักราช ๑๐๔๖

จุดศักราช ๑๐๘๓

พระราชกำหนดเก่า ๒๕ บท ระวังปืน ๑๐๖๘ จนวนปืน จุดศักราช ๑๐๘๓

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

เพิ่มเติมมรดกคดีวิวาท ว่าด้วยจำหน่ายเดชเมื่อปีฉลู จุดศักราช ๑๐๘๕

ลักษณะวิวาท ตั้งเมื่อปีมะเด็งเอกศก ศักราชกฎหมาย ๑๓๖๘ (จุดศักราช ๑๓๑๓)

เพิ่มเติมลักษณะทาส เมื่อปีกุนต์ปตศก ศักราชกฎหมาย (เข้าใจว่า ๑๓๗๕ จุดศักราช ๑๓๑๗)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๕ บท ระวังปืน จุดศักราช ๑๐๘๕ จนวนปืน จุดศักราช ๑๓๑๖

พระราชกำหนดเก่า ๒๖ บท ระวังปืน จุดศักราช ๑๓๑๘ จนวนปืน จุดศักราช ๑๓๒๐

สารบาญกฎหมายครวงกรุงเก่าทกถาวมาน ตามท
ตรวจดูเท่าที่รู้ได้ในกฎหมาย ๒ เด่ม ยังมีบานแผนกบางแห่ง
ที่ศักราชแต่ปีวิปดาศ ไม่แน่ว่าจะเป็นในแผ่นดินไหน จึง
ไม่ได้เอามาตั้งไว้ ผู้อ่านสารบาญนี้ควรตั้งเกดแต่เคาศความ
ว่ากฎหมายกรุงเก่าที่ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้ตั้งในแผ่นดิน

ใด ๆ บ้าง แต่จะเข้าใจไปว่า แผ่นดินนั้น ๆ จะได้คงแต่
 กฎหมายซึ่งกล่าวในสารบาณนเทานนกด หรือกฎหมาย
 ดัชนีใดที่กล่าวไว้ในสารบาณ ว่าคงในแผ่นดินจะยังมี
 แต่แผ่นดินนั้นนกด นั้นไม่ได้ เพราะกฎหมายที่เราได้เห็นพิมพ์ไว้
 ในกฎหมาย ๒ เดิม เป็นของที่ได้คัดทอนแก้ไข เรียกโดย
 นามว่า “ชำระ” มาหลายครั้งหลายคราว

วิธีจัดหมวดกฎหมายครั้งกรุงเก่า

ลักษณะจัดหมวดประมวลกฎหมายครั้งกรุงเก่า อย่าง
 เห็นในกฎหมายฉบับพิมพ์ ๒ เดิม พิจารณาหารูปกฎ-
 หมายและเนื้อความที่ปรากฏ ในหมวดพระธรรม คำสั่งทำให้
 เข้าใจว่า แต่เดิมประมวลกฎหมายไทยเห็นจะจัดเป็นหมวด
 หนึ่งอย่างหนึ่ง แต่จะเป็นอย่างไรไม่ได้ชัด อยู่มาในกา
 ครั้ง ๑ น่าจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
 เมื่อกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดีอยู่ ได้กฎหมาย
 มนุธรรมคำสั่ง ซึ่งแปลเป็นภาษารามัญเข้ามาในเมือง
 ไทย และมีผู้มาแปลมนุธรรมคำสั่งจากภาษารามัญออก
 เป็นภาษาไทย แต่จะแปลเมื่อใด ชอนภาจะคาดตามเรื่อง
 ในพระราชพงศาวดารก็น่าจะคิดว่า คงจะแปลในแผ่นดินสมเด็จพระ

พระมหาธรรมราชาธิราช^๕นั้นเอง หรือมี^๕ฉะ^๕นั้น^๕ก^๕ในแผ่นดิน
สมเด็จพระเอกาทศ^๕รถ เพราะในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร^๕ร^๕ค^๕ค^๕
การ^๕ที่^๕พ^๕ค^๕ก^๕เห็น^๕จะ^๕ไม่^๕มี^๕เว^๕ด^๕า^๕ป^๕เ^๕ด

ที่^๕ร^๕เ^๕ย^๕ก^๕ว^๕า^๕ข^๕ร^๕ร^๕ม^๕ค^๕ำ^๕ด^๕ร^๕ของ^๕พ^๕ร^๕ม^๕โ^๕น^๕ส^๕ำ^๕ว^๕ หรือ^๕ม^๕น^๕ุ^๕น^๕ เป็น^๕
ค^๕้น^๕ค^๕ำ^๕ของ^๕ก^๕ก^๕ุ^๕ห^๕ม^๕ำ^๕ย^๕ใน^๕ม^๕ั^๕ร^๕ย^๕ม^๕ป^๕ร^๕ะ^๕ท^๕ศ^๕ เป็น^๕ห^๕น^๕ง^๕ด^๕ี^๕อ^๕ค^๕ม^๕ภ^๕ร^๕
โ^๕ห^๕ย^๕ไ^๕ค^๕ม^๕ำ^๕ก^๕ ข^๕ำ^๕พ^๕เจ^๕ำ^๕ไ^๕ด^๕ี^๕ด^๕ี^๕บ^๕ร^๕เ^๕อ^๕ง^๕ร^๕ำ^๕ว^๕เด^๕ำ^๕มา^๕จ^๕ำ^๕ก^๕ร^๕ำ^๕ม^๕ั^๕ญ^๕ป^๕ร^๕-
ท^๕ศ^๕ว^๕ำ เด^๕ิม^๕ม^๕อ^๕ญ^๕ไ^๕ด^๕ำ^๕เป็น^๕ภ^๕ำ^๕ษ^๕ำ^๕ด^๕ัง^๕ด^๕ก^๕ฤ^๕ค^๕ มี^๕พ^๕ร^๕ะ^๕ภ^๕ิก^๕ษ^๕
ร^๕ู^๕ป^๕ ๑ มา^๕ป^๕เ^๕ด^๕อ^๕อ^๕ก^๕เป็น^๕ภ^๕ำ^๕ษ^๕ำ^๕ม^๕ค^๕ข^๕ท^๕เม^๕อ^๕ง^๕ร^๕ำ^๕ม^๕ั^๕ญ^๕ (เด^๕ว^๕จ^๕ม^๕ญ^๕
๑) ๑) ข^๕ำ^๕พ^๕เจ^๕ำ^๕ไ^๕ด^๕ี^๕ให้^๕ด^๕ี^๕บ^๕ห^๕ำ^๕ห^๕น^๕ง^๕ด^๕ี^๕
พ^๕ร^๕ะ^๕ข^๕ร^๕ร^๕ม^๕ค^๕ำ^๕ด^๕ร^๕ร^๕ำ^๕ม^๕ั^๕ญ^๕พ^๕ิง^๕ไ^๕ด^๕ำ^๕ไม่^๕ข^๕ำ^๕น^๕ก^๕ เป็น^๕ห^๕น^๕ง^๕ด^๕ี^๕อ^๕น^๕ย^๕
ก^๕ว^๕ำ^๕พ^๕ร^๕ะ^๕ข^๕ร^๕ร^๕ม^๕ค^๕ำ^๕ด^๕ร^๕อ^๕น^๕เด^๕ย^๕เป็น^๕อ^๕น^๕ม^๕ำ^๕ก^๕ มี^๕ภ^๕ำ^๕ษ^๕ำ^๕ม^๕ค^๕ข^๕ช^๕ว^๕ด^๕ำ^๕
ม^๕ำ^๕ค^๕ิ^๕ก^๕ำ^๕ก^๕ก^๕ุ^๕ห^๕ม^๕ำ^๕ย^๕ น^๕อ^๕ก^๕น^๕น^๕เป็น^๕ภ^๕ำ^๕ษ^๕ำ^๕ร^๕ำ^๕ม^๕ั^๕ญ^๕ ไ^๕ด^๕ว^๕ำ^๕น^๕พ^๕ร^๕ะ^๕ท^๕เ^๕ว^๕โ^๕ด^๕ก^๕
ด^๕ำ^๕ย^๕ัง^๕เป็น^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕โ^๕ด^๕ก^๕ท^๕ี^๕ป^๕ (๑) ซ^๕ึง^๕เป็น^๕ผู้^๕ร^๕ำ^๕ษ^๕ำ^๕ร^๕ำ^๕ม^๕ั^๕ญ^๕ป^๕เ^๕ด^๕อ^๕อ^๕ก^๕ค^๕ุ^๕
ไ^๕ด^๕ค^๕ว^๕ำ^๕ม^๕ำ^๕ค^๕ำ^๕ม^๕ำ^๕ค^๕ำ^๕ม^๕ุ^๕ด^๕ค^๕ว^๕ำ^๕ท^๕ของ^๕ร^๕ำ^๕ม^๕ั^๕ญ^๕ ต^๕ร^๕ง^๕ก^๕ับ^๕พ^๕ร^๕ะ^๕ข^๕ร^๕ร^๕ม^๕
ค^๕ำ^๕ด^๕ร^๕ม^๕ั^๕ร^๕ย^๕ม^๕ป^๕ร^๕ะ^๕ท^๕ศ^๕ แ^๕ด^๕ะ^๕ค^๕ำ^๕น^๕ำ^๕น^๕ท^๕ก^๕ด^๕ำ^๕ว^๕ใน^๕พ^๕ร^๕ะ^๕ข^๕ร^๕ร^๕ม^๕ค^๕ำ^๕ด^๕ร^๕

รามัญ ถึงเรื่องพระเจ้ามหาราชมมคราช ตรงกับในพระธรรม
 ศาสตร์ของไทย แต่นอกจากนั้นไปคนละทางหมด ข้าพเจ้า
 เข้าใจว่า พระธรรมศาสตร์มีขยมประเทศซึ่งเป็นภาษาดังตฤต
 เป็นหนังสือในศาสนาพราหมณ์ และเป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่
 เมื่อพระเจ้ามาแปดที่เมืองรามัญ จะเลือกแปดแต่บางแห่ง
 และ แปลง เนื้อความที่ แปลงนั้น ให้เป็น หนังสือ ฝ่ายพระ พุทธ-
 ศาสนาด้วย ไทยเราได้พระธรรมศาสตร์มาจากมอญดัง
 ปราบกฏอยู่ในคากาณันมัตการข้างต้น เห็นจะได้มาเมื่อกฏ-
 หมายไทยเรามีเป็นแบบแผน และจัดเป็นหมวดหมู่อยู่อย่าง
 ชัดเจน มาจัดเอาเข้ามาตีกาพระธรรมศาสตร์เมื่อทหตงจ
 เข้าไม่ได้สนิท ขอนจะแต่เห็นได้ถนัดในกฏหมาย แม้
 ดังเกิดแต่มาตีกามุตกดี ๆ รามัญว่ามี ๑๘ เท้าธรรมศาสตร์
 มีขยมประเทศ แต่มุตกดีในพระธรรมศาสตร์ไทยขยายออก
 ไปเป็น ๒๘ เห็นผิดกันมากอยู่ดงนี้ จึงเข้าใจว่า เมื่อจะจัด
 กฏหมายไทยให้เป็นหมวดตามพระธรรมศาสตร์ จะเอาเข้าไม่
 ได้สนิทจึงทำอย่างขอไปที่จะยกตัวอย่างมาไว้ให้ดูได้ ดงนี้

กาถาธรรมศาสตร์รามัญ

คตฺถ อฏฺฐา ทฺวึชา วุคฺคา มุณฺดาชปฺปเกทโต

มุณฺฏจาดฺชา ดาชา

อึณํ ฌนํ ดํณิชาณํ

อชฺมุมนชนวิภาคํ

ภคิกถฺสํ ปติโพโช

ยํ วาณํ กเถตุวาน

กัณฺธิตุวา ปุณ อิจฺฉติ

ทฺวิปฺปว วา จคฺคปฺปทา

ปจฺจวิวิภคฺติวาทา

ปฺรชาคํ ฌรํ กจฺเจ

วิภคฺติชนเหตฺ

เอเต มุณฺดา อฏฺฐจารตฺ

แปดเป็นมุดกคํ ๑๘ อย่าง

คิทฺทินฺนาทอเนกชา

อถกํ ปริกัณฺติคํ

ฌนํ ทคฺวา ปจฺฉาคณฺเฑ

พหุมนฺชเมตฺถํ สมนฺมุเช

ปจฺฉา ปุณ กเถนฺติ คํ

วิกัณฺธิตุวา วิวคฺคตฺติ

ถพฺเพ มนุสฺสธมฺมคฺคิกา

อณฺณํ โทสปโรหิตํ

อิตฺถํปฺริยวิภกฺเค

อภฺยวคฺคปรีภาโค

ชมนฺตคฺเค ปกาธิตา

ดํอบกัปปะธรรมศาสตร์

มัธยมประเทศของอาจารย์แมกส์มูเดอ ได้คำแปลดังนี้

๑ อึณํ ฌนํ

หนี้สิน Non payment of debts.

๒ ดํณิชาณํ

ของฝาก Deposit and pledge.

๓ อถกํ

มิใช่ของตน Sale without ownership.

๔ ปรีกัณห์ หุ่นสวน Concern among partners

๕ อมุนชนวิภาค แบ่งดินเป็นกรรม Partition of inheritance.

๖ ขน ทศวา ปจนา กณเฑ ให้คืนแก่เขา แล้วกลับคืน
เอาเดิม Resumption of gift.

๗ ภคิกตัส ปติโพไซ ไม่ให้เงินค่าจ้าง Non payment
of wages.

๘ พหุมาเจต สัมมุเข
ย วจัน กเถตวาน
ปจนา ปุน กณเฑคิ ค } ไม่ทำตามสัญญา Non perfo
rmance of agreement.

๙ กนิตวา ปุนอิจุคิ } ซอแล้วคืนแล้ว Recission of sale
๑๐ วิกนิตวา วิวคคิ } ขายแล้วอยากได้คืน and purchase.

๑๑ ทูปทา วา จตุปปทา } วิวาทเหตุสัญญาณกทรพย
Dispute between owner of
สัตว์เพ มนุสส์ภคคิกา cattle and his servants.

๑๒ ปจวิวคคิตวาจา แบ่งที่ดินเรือกสวนไร่นา Dispute
regarding boundaries.

- ๑๓ อฉฺย โทสฺสโรหิตํ ได้ความทําน Defamation.
- ๑๔ ปรชํคํ ชํพํทํน Assault, robbery and violence.
- ๑๕ ชวํ คจฺเฉ ฉกทํชฺ Theft and adultery.
- ๑๖ อิตฺถํปฺริสฺสวีกุคเค ฉกษณํสวเมยฺ Duties of man and wife.
- ๑๗ วิภคฺตฺชนเหตฺ ฉกษณํแบงฉิน Partiton of inheritance.
- ๑๘ อกฺขคฺตปรีภาโค ฉกษณํเล่นการพนัน Gambling and betting.

คาถาพระธรรมศาสตร์ไทย

แสดงมุดแห่งศุดาการ ๓๐ ประการ

อินทภาโส รุมนานุโย	สกุขิ จ สกุขิเฉทโก
อฉฺยมนฉฺย ปฏฺฐิภาโส	ปฏฺฐิภาณนฺจ ฉเอทโก
อฏฺฐกาโห อฏฺฐกุโฏ	ทณฺโฑ โจทกฉเอทโก
อกฺขทสฺสํทสฺสณฺเจว	เอเต มุตา ปกิตฺติคิตา

มุดคดีแห่งศุดาการ ๓๐ ประการที่แปดไว้ในกฎหมาย
เทียบด้วยกฎหมายกรุงเก่า เป็นดังนี้

- ๑ อินทภาโส อินทภาษ ได้แก้ลักษณะอินทภาษ
และลักษณะศุดาการ
- ๒ ขมมานุญโย พระธรรมนุญ ได้แก้พระ
พระธรรมนุญ
- ๓ ตักขิ พยาน ได้แก้ลักษณะ
พยาน
- ๔ ตักขิเนตโก คัดพยาน เอาไว้ใน
ลักษณะรับฟ้อง
- ๕ อณฺณมณฺณ ปฏิกาสได้ แก่ต่างว่าต่าง เอาไว้ใน
ลักษณะรับฟ้อง
- ๖ ปฏิกานนฺจ เนตโก คัดจำนวน เอาไว้ใน
ลักษณะรับฟ้อง
- ๗ อฏฺฐกาโห รับฟ้อง ได้แก้ลักษณะ
รับฟ้อง
- ๘ อฏฺฐกุโฏ ประวิง เอาไว้ในลักษณะ
รับฟ้อง

๘ ทนุโท

พรหมทัณฑ์ เอาไว้ใน
กรรมศักดิ์

๑๐ โจทกเนทโก

คัคพ้อง เอาไว้ในลักษณะ
รับพ้อง

คาถาแสดงมูลคดีว่าที่ ๒๕ ประการ

อินฺทฺย รณฺโณ ชนโจรหารํ อชฺหมทนายชฺชวิภคฺตภาคํ
 ปรตฺถํ ทานํ คหณํ ปุณฺณํ ภคฺคอกุชฺชปฺปฏิจารชฺชคฺคตา
 ภาณฺทณฺณํ เกยฺยวักยวหารํ เขตฺตาทิอารามวณฺหาทิจานํ
 ทาธํ จ ทาธํ ปหฺรณฺณํ ชฺชํ ชายมฺปคฺคตฺถํ วิปคฺคตฺถเกทา
 ตฺถคามโทธํบี จ ราชทฺถุจํ ราชานตฺถกาทิววาทปคฺคโต
 ปรมฺปตฺโยหํบี จ อคฺคตอาณํ อตฺติยกาโร วิวิโช ปเรตํ
 จานาวิตฺติกุกมฺมพตฺตากเรน ปุคฺคตาทิอาทาคนนา ตฺถเหว
 เหนฺคํ ปฏิจฺจมฺมชฺชการณํ วา อคฺคฆาปนายฺ จ ชนฺนูปนิกฺขา
 อาณพพณฺณิกามบี จ ภาณฺททเทยฺยํ เตะ ตาวกาทกคณฺณวภาคํ
 ปจฺจุทฺทชฺชนคํ ตฺถ วิวาทมฺมุตตา เอกฺกนคฺคตฺถาทิววาทบี วุคฺคตา
 โปรากวินา วรชมนตฺถคฺคเกติ

มุลคดีวาท ๒๕ ประการที่แปดไว้ในกฎหมาย เทียบ
ด้วยกฎหมายกรุงเก่าเป็นดังนี้

๑ อินทร์ ชน	๒๕ ได้แก่งลักษณะกู่หน
๒ วัฒนไชย ชนโจรหาร	๒๕ ขอพระราชทรัพย์ เอาไว้ใน ลักษณะอาชญาหลวง
๓ อชมมทนายชชวภาคุดภาค	มรดก ได้แก่งลักษณะมรดก
๔ ประสงค์ ทาน คหณ ปุณเณ	ให้บัน เอาไว้ในลักษณะ เบ็ดเตล็ด
๕ ภาติกา	จ้างวาน เอาไว้ในลักษณะ เบ็ดเตล็ด
๖ อภุขปฏิจจารชคุดา	เด่นพนัน เอาไว้ในลักษณะ เบ็ดเตล็ด
๗ ภาณทนาย เกยยาวิกย	๒๕ ซอขาย เอาไว้ในลักษณะ เบ็ดเตล็ด
๘ อวหาร	โจรกรรม ได้แก่งลักษณะโจร
๙ เขตดาทิจำน	ทินา เอาไว้ในลักษณะ เบ็ดเตล็ด

๓๐ อารามวนาที่จำน

ที่สวน เอาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเตล็ด

๓๑ ทาดี ทาดี

ทาดี ได้แก้ลักษณะทาดี

๓๒ ปุทธา จูตา

ตอบคำว่าได้แก้ลักษณะ
วิวาท

๓๓ ขาหมูปกติที่สุด วิปคิตเกทา

ผิวเมื่อย ได้แก้ลักษณะ
ผิวเมื่อย

๓๔ สงครามโตธา

สงคราม ได้แก้ลักษณะ
อาชญากรรมอยู่ในลักษณะ
ขบถคัก

๓๕ ราชทูตโจ

ขบถได้แก้ในลักษณะขบถ
อยู่ในลักษณะขบถคัก

๓๖ ราชาณี

ละเมิดพระราชบัญญัติ
ได้แก้ลักษณะอาชญา
หลวง

๓๗ สงครามวิวาทปคิต

อากรชนอนตาด เอาไว้
ในลักษณะอาญาหลวง

๑๘ บรมปตโยห

ช่มเหงท่าน ได้แก้ลักษณะ

อาชวาราษฏร

๑๙ อติยกาโร

๑ ทกระหนาบคาบเกี่ยว เอาไว้

ในลักษณะเบ็ดเสร็จ

๒๐ จานาวิตกกุมพดากร

บุกรุก เอาไว้ในลักษณะ

อาชวาราษฏร

๒๑ ปุคตาทีอาทาคมนา ๘ เหว ดักพา ได้แก้ลักษณะดักพา

๒๒ เหตุ ปฏิจุจ อธิกรณ์ ๘ เหตุ เอาไว้ในลักษณะเบ็ด
เสร็จ

๒๓ อคฺฆาปนายุ

๑ เกษณอายุ ได้แก้กรรมศักดิ์

๒๔ ธนูปนิกฺขา

๑ ฝากทรัพย์ เอาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเสร็จ

๒๕ อาถพุพฺพิกา

๑ กระทำกฤตยาคม เอาไว้ใน
ลักษณะเบ็ดเสร็จ

๒๖ ภณฺฑทเทยฺย

๑ เช้า เอาไว้ในลักษณะเบ็ด
เสร็จ

๒๗ คาวกาดิก

๑ ยืม เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ

๒๗ คณวภาค บันหมุชา ได้แก่มุคคตวาท

๒๘ ปจจุทธรนคฺ อุตฺธรณฺ ได้แก่อุทฺทธรณฺ
กฎหมายกรงเกาอยู่นอกมาติกาน มีพระธรรมคำศัพท์
เพราะเป็นคณมาติกา ๑ กฎมนเทียรบาล ๑

ที่หนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ
ทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ น่าเข้าใจว่าจะ
จัดประมวล กฎหมายเข้ามาตีกาพระธรรมคำศัพท์อย่างว่ามาน
เอง แต่เมื่อข้าพเจ้าไปกราบทูลหาหรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับสั่งว่า คาทาที่ปรากฏใน
กฎหมายไทย ตั้งแต่ค่านมัติการจนพระธรรมคำศัพท์ ด้านวน
ภาษา มคหวิปดาส ไม่เรียบ ร้อย คด้ายกับคาตา ค่านมัติการใน
หนังสือไตรภูมิพระร่วง เกือบจะต้นนิษฐานว่าผู้แต่งเป็นคน
เดียวกันได้ ดงน

ทางภาษาในหนังสือ เป็นหลักดำ หรับวินิจฉัย เวดาและ
ประเภทที่แต่งหนังสืออยู่อย่าง ๑ ซึ่งจะไม่นำพาไม่ได้ เมื่อ
ปรากฏว่ามีคาตาซึ่งแต่งครั้งสุโขทัย (คือคานมัติการใน
หนังสือไตรภูมิพระร่วง) แห่ง ๑ และคาตาในพระธรรมคำศัพท์
กฎหมายไทยอีกแห่ง ๑ เป็นด้านวนเดียวกัน ถ้าเชื่อว่าคาตา
ไตรภูมิพระร่วงแต่งครั้งสุโขทัย ก็จะเชื่อว่าคาตาพระธรรม

ศาสตร์ไทยแต่ครั้งสมเด็จพระเอกาทศรถไม่ได้อยู่เองเพราะห่าง
 กันหลายร้อยปีนัก จะว่าได้พระบรมศาสดาฉบับรามัญเข้ามา
 แต่ครั้งสุโขทัย แต่งศาตาพระบรมศาสดาไทยชนคราว ๆ
 เดียวกัน จดกฎหมายเข้าเป็นหมวดหมู่ตามพระบรมศาสดา
 อย่างเก่ามาแล้วแต่ครั้งสุโขทัย ส่วนข้างภาษาไทยกฎหมาย ก็
 เห็นได้ว่าโดยมากเป็นของแต่งใหม่ เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็น
 ราชธานี เป็นข้อขัดข้องแก่การที่จะคัดค้นอยู่ มีทางที่จะค้น-
 นิษฐานอีกอย่าง ๑ คือ คาทาคำนมัสการเรื่องไตรภูมิพระร่วง
 ของเดิมภาษามคธจะไม่มี จะพามาแต่งขึ้นใหม่ในครั้ง
 กรุงเก่า ถ้าเช่นนั้นความสันนิษฐานที่ว่าพจนานุกรมกฎหมายเข้า
 หมวดพระบรมศาสดา เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ
 พอจะเป็นได้ การดอบกฎหมายทางทเหนือด้วยพงศาวดารตั้ง
 อธิบายมานั้น แต่งโดยอัครโหมิศของข้าพเจ้าอาจจะผิดจะพลาด
 ได้ถ้าผิดพลาดไปข้าพเจ้าขออภัยแก่ท่านผู้อ่าน

ประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์

๑ คำอธิบายเรื่องประกาศรัชกาลที่ ๔

ประเพณีประกาศพระราชกฤษฎีกาแต่โบราณ เมื่อ
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินดำรัสสั่งให้ประกาศกิจการอันใด คือ
เช่นตั้งพระราชบัญญัติเป็นต้นโดยปรกติกดำรัสสั่งให้อาตมกะณ
เป็น พนักงาน เรียบ เรียง ข้อ ความ ที่ประกาศลง เป็น หนังสือ
บางทีดำรัสให้ผู้นับพระราชโองการมาตั้งอาตมกะณให้เรียบ
เรียงประกาศกรม ผู้รับผิดชอบเป็นเจ้าหน้าที่ ซึ่งจะ
ต้องอำนวยความสะดวกประกาศ แต่ทมิใช่เป็นเจ้าหน้าที่เป็นแต่
ข้าเฝ้าคนใดคนหนึ่ง ดำรัสใช้ตามระตวกพระราชหฤทัย
กรม ดกษณะที่อาตมกะณเรียบเรียงประกาศนั้นตงข้อความ
เป็นหลัก ๕ อย่าง คือ (๑) วันเดือนปีที่ตั้ง (๒) นามผู้ตั้ง
ถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินดำรัสสั่งเอง ก็อ้างแต่ความพระราช
โองการ ถ้ามีผู้นามมาตั้งก็อ้างนามผู้นับพระราชโองการ
(๓) กล่าวถึงคดีอันเป็นเหตุแห่งประกาศนั้น (๔) พระ
ราชวินิจฉัย (๕) ข้อบัญญัติพระราชนิมิตให้ประกาศ เมื่อ
อาตมกะณร่างเสร็จแล้ว คงนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายทรงตรวจ

แยกออกแจ้งประกาศ   แต่ขอค้นหาได้กล่าวไว้ให้ปรากฏไม่
 ดกษณะที่ ประกาศนั้นแต่ โบราณ เป็น หน้าทกรม พระสุรัสวดี
 โดยเป็นผู้ถือบัญชีกระทรวงทบวงการท่งปวง   ที่จะคัดสำเนา
 ประกาศแจกจ่ายไปยังกรมต่าง ๆ ทุกกรม   ส่วนหัวเมืองท่ง
 ปวงนั้น เมื่อมหาดไทยกดาโหมกรมท่า อันเป็นเจ้ากระทรวง
 บังคับบัญชาหัวเมืองได้รับประกาศจากกรมพระสุรัสวดี   ก็คัด
 สำเนาส่งไปยังหัวเมืองอันชนอยู่ในกรมนั้นๆ อีกชั้น ๑ ดกษณะ
 การที่จะประกาศให้ราษฎรทราบพระราช กฤษฎีกานั้นประเพณี
 เดิมในกรุงเทพ ฯ กรมเมืองให้นายอำเภอเป็นเจ้าพนักงานไป
 เทียบอ่านประกาศตามตำบลที่ประชุมชน ส่วนหัวเมืองท่งปวง
 เจ้าเมือง กรมการให้กำนันเป็นพนักงานอ่านประกาศ เมื่อพนักงาน
 งานจะอ่านประกาศที่ตำบลไหนให้ตั้งของเป็นสัญญาเรียกราษฎร
 มาประชุมกันแล้วอ่านประกาศให้ฟัง ณที่นั้น วจประกาศเช่นว่า
 มาจนถึงเรียกกันเป็นคำมัญว่า “ตั้งของร้องบ่าว” ส่วนต้นฉบับ
 ประกาศพระราชกฤษฎีกาท่งปวงนั้นอาดกษณ รักษา ไว้ในหอ
 ทดวงฉบับ ๑   คัดส่งไปรักษาไว้ที่ศาลาดูกขุนอนเป็นที่ประชุม
 เสดนาบดฉบับ ๑   และส่งไปรักษาไว้ที่ศาลาดดวงอนเป็นที่

ประชุมผู้พพากษาคด้วยอกฉบับ ๑ ประเพณีเดิมมีลักษณะดัง
 วน

หนังสือประกาศชนเดิม ต้นร่างและดำเนามักเขียน
 ในสมุดคำด้วยเส้นดินสอขาว ส่วนตัวประกาศที่ตั้งไป ณ ที่
 ต่าง ๆ มักเขียนลงม้วนกระดาษข่อยด้วยดินสอดำ เพราะวิธี
 คัดพิมพ์หนังสือไทยยังไม่เกิดขึ้นในชนนั้น มาจนในรัชกาล
 ที่ ๓ พวกมิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยขึ้น ความ
 ปรากฏว่า เมื่อปีพุทธศ. ๒๓๘๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระหนึ่ง
 เกดเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้โรงพิมพ์พวกอเมริกันพิมพ์
 หมายประกาศ ห้ามมิให้คนสูบฝิ่นและค้าขายฝิ่นเป็นหนังสือ
 ๘๐๐๐ ฉบับ นับเป็นครั้งแรกที่ได้พิมพ์หมายประกาศ แต่
 พิมพ์ครั้งนั้นแล้วมิได้ปรากฏว่าพิมพ์ประกาศเรื่องอื่นต่อมาอีก
 ถึงรัชกาลที่ ๔ ในชั้นแรกประกาศต่าง ๆ ก็ยังใช้เขียนแจกตาม
 แบบเดิม ปรากฏแต่ว่าทรงแก้ไขวิธีแจกประกาศซึ่งแต่เดิม
 กรมพระสุรัสวดีเป็นพนักงานเขียนประกาศแจกจ่ายไปตามกระ
 ทรวงทบวงการต่าง ๆ นั้น โปรดฯ ให้กรมต่าง ๆ ไปคัด
 ดำเนาหมายประกาศเอง ณ หอจดหวง ยังคงส่งดำเนาประกาศ
 ไปแต่ที่มหาดไทย กดาโหมและกรมท่า สำหรับจะได้มี

ท้องตราประกาศออกไปตามหัวเมือง การที่แก้ไขชนนิกพอ
 เห็นเหตุได้ คงเป็นเพราะการเขียนประกาศแจกจ่ายมาแต่
 ก่อนเป็นการมากมายเหลือกำลังพนักงานกรมพระสุรัสวดี แจก
 ไปไม่ถึงถึงทุกกระทรวงทบวงการได้จริงดังที่กล่าวในลักษณะ
 ประกาศ จึงได้โปรด ฯ ให้กรมอื่น ๆ ไปคัดประกาศเอา
 เอง ณ หอจดหวง ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ นั้น โปรด ฯ ให้
 สร้างโรงพิมพ์จดหวงขึ้นที่ในพระบรมมหาราชวัง ชานนามว่า
 โรงอักษรพิมพ์การ (อยู่ตรงพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญบัดิน) ^๕
 เริ่มพิมพ์หมายประกาศ เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๐๓ ในชั้น
 นั้นโปรดเกล้า ฯ ให้ทำเป็นหนังสือพิมพ์ข่าวออกโดยระยะเวดา
 ชานนามว่าหนังสือราชกิจจานุเบกษา บอกข่าวในราช
 ดำเนินและเก็บความจากประกาศต่าง ๆ ซึ่งได้ออกในระยะนั้น
 บอกไว้ให้ทราบเพียงเนื้อความ หนังสือราชกิจจานุเบกษา
 ซึ่งออกในรัชกาลที่ ๕ ครองหน ^๕ เพราะเหตุเรื่องพิมพ์เป็น
 พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดย
 มาก เห็นจะไม่มียุอนกการรับผิดชอบเป็นผู้แต่ง ครั้นต่อ
 มาทรงคิดพระราชหฤโณมมากชนไม่มีเวดาพอจะทรงแต่งหนังสือ
 ราชกิจจานุเบกษา เพราะฉะนั้นพิมพ์อยู่ได้กับ ๓ จึง

ต้องหยุด แต่การพิมพ์หมายประกาศเห็นจะนิยมกันมาก
เมื่อหยุดหนึ่งต่อราชกิจจานุเบกษาแล้ว จึงโปรดฯ ให้พิมพ์
แต่หมายประกาศและให้พิมพ์ตลอดเรื่อง ไม่คัดแต่เนื้อความ
เหมือนอย่างตงพิมพ์ ในหนึ่งต่อราชกิจจานุเบกษามาแต่ก่อน
ทำเป็นใบปลิวแจกตามกระทรวงทบวงการ และจ่ายไปปัก
ไว้ตามที่ประชุมชนแทนข่าวร้อง เป็นประเพณีสืบมาจนรัชกาล
ที่ ๕ จนกดบออกหนึ่งต่อราชกิจจานุเบกษาอีก เมื่อปีจอ
พ.ศ. ๒๔๑๗ แด่นับบรรดาประกาศจึงใช้ลงในหนึ่งต่อราช
กิจจานุเบกษา และเลิกวิธีแจกจ่ายหมายประกาศอย่างแต่
ก่อนสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

พระราชเรื่องตำนานเป็นดังแต่เดิมมา ประกาศในรัชกาล
ที่ ๔ จึงมีตำนานเป็น ๒ ชนิด คือ ประกาศในชั้นต้น
เมื่อยังมีใต้ตงโรงพิมพ์หลวงนั้น มีแต่ตำนานเป็นหนึ่งต่อเขียน
ประกาศตอนหลังเมื่อตงโรงพิมพ์หลวงแล้วมีตำนานเป็นหนึ่งต่อ
พิมพ์ ตำนานประกาศชนบทเป็นหนึ่งต่อเขียนมณฑลน้อยมาแต่
เดิม ยิ่งนานมากก็หายากจนทุกที ประกาศทมณฑล
พิมพ์หาง่ายกว่า จึงมีผู้รวบรวมไว้บ้าง แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามี

ใครที่ตำรากรรวบรวมไว้ได้หมดทุกฉบับ เป็นแต่มีกันมาก
 บ้างน้อยบ้าง การที่รวบรวมประกาศรัชกาลที่ ๔ พิมพ์
 ใหม่ให้เป็นสาธารณประโยชน์ ได้จัดทำเมื่อครั้งพระเจ้าบรม
 วงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ทรงบัญชาการ
 โรงพิมพ์หลวง และเป็นผู้จัดการหนังสือราชกิจจานุเบกษา
 ซึ่งฉบับพิมพ์อีกในรัชกาลที่ ๕ นั้น ได้ทรงหาตำแหน่งประกาศ
 รัชกาลที่ ๔ มาพิมพ์ไว้ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาบ้าง
 เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ออก
 หนังสือพิมพ์ครุโนวาท ก็ได้ทรงหาฉบับมาพิมพ์ไว้ในหนังสือ
 ครุโนวาทอีกบ้าง ต่อมาเมื่อหอพระสมุดวชิรญาณออก
 หนังสือพิมพ์ กรรมการหอพระสมุด ฯ ก็หาดำเนินประกาศ
 รัชกาลที่ ๔ มาพิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณอีกบ้าง แต่
 รวบรวมประกาศรัชกาลที่ ๔ พิมพ์เป็นเล่มสมุดโดยเฉพาะ ซึ่ง
 มาพิมพ์เมื่อครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์
 ทรงบัญชาการโรงพิมพ์หลวง ได้ทรงพยายามหาต้นฉบับแต่
 ต่าง ๆ มารวบรวมพิมพ์ เมื่อรัตนโกสินทรศก ๓๓๐ (พ.ศ.
 ๒๔๓๔) พิมพ์ได้ ๓ เล่มสมุด โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การเด็ก

โรงพิมพ์อักษรวันดีจึงพิมพ์ต่อมาอีกเล่ม ๑ รวมเป็น ๕ เล่ม

ด้วยกัน

เมื่อทรงหอพระสมุดสำหรับพระนคร กรรมการได้รวบรวมประกาศรัชกาลที่ ๕ บรรดามีอยู่ในหนังสือต่าง ๆ ที่กล่าวมา และมาฉบับได้เพิ่มเติมมาแต่ที่อื่นอีก คือได้ฉบับซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ได้ทรงรวบรวมไว้ประทานมาราย ๑ ดำเนาประกาศรัชกาลที่ ๕ ในจำนวนหนังสือซึ่งหอพระสมุด ฯ หาได้จากที่ต่าง ๆ แห่งละเรื่องสองเรื่องก็มีหลายราย แต่ที่สำคัญนั้น คือ ได้ในดำเนahmenารับตั้งกระทรวงมหาดไทยซึ่งตั้งมายังหอพระสมุด ฯ มีดำเนahmenาประกาศรัชกาลที่ ๕ ปรากฏอยู่ในจดหมายรายวันของกรมมหาดไทยหลายเรื่อง ถ้วนเป็นประกาศในชนทงมีได้มีการพิมพ์ เริ่มแต่ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๕ อันเป็นปีแรกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นต้นมา กรรมการจึงเห็นว่าสมควรจะพิมพ์ประกาศรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีฉบับอยู่ในหอพระสมุด ฯ ให้เป็นสาธารณประโยชน์ได้

แต่ประกาศรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีฉบับอยู่ในหอพระสมุด ฯ
 เป็นประกาศพระราชทานนิยมนกแก้ว เป็นประกาศพระราชบัญญัติ
 กนก ความที่ประกาศยังคงใช้เป็นกฎหมายและประเพณีอยู่
 กนก ยกเลิกเสียแล้ว กนก การที่หอพระสมุด ฯ พิมพ์ ประสงค์
 จะพิมพ์ประกาศรัชกาลที่ ๕ บรรดาที่ไม่ได้ออกว่าอย่างใด ๆ
 ความมุ่งหมายมีแต่จะให้เป็นที่ประโยชน์ในทางศึกษาโบราณคดี
 และวรรณคดีเป็นประมาณ จึงขอบอกให้ท่านผู้อ่านทราบ
 ว่าบรรดาประกาศในฉบับซึ่งหอพระสมุด ฯ พิมพ์ มีใช้
 สำหรับจะเอวไปยกอ้างอิงใช้ ในทางอรรถคดีที่ใด ๆ เพราะ
 ความในประกาศเรื่องใดจะยังคง ใช้อยู่หรือจะยกเลิกเสียแล้ว
 ขอนกรรมการหอพระสมุด ฯ มีได้เอาเป็นชุดตอบด่วน ประ-
 สงค์จะให้ท่านอ่านแต่เป็นอย่างเป็นจดหมายเหตุเท่านั้น

๒. คำอธิบายเรื่องกฏมนเทียรบาลเขมร

กฏมนเทียรบาลเขมร ดูไม่เท่าเหมือนกฏมนเทียรบาล
 ไทย เห็นจะเป็นเพราะชำระเรียบเรียงกันหลายคราว ด้วย

กรุงกัมพูชาแต่ก่อนมาเกิดจลาจลบ่อย ๆ คำรับคำราชทัณฑ์
 แยกฉานชานเช่น บ้านเมืองเป็นปรกติคราว ๑ ก็ต้องรวบรวม
 รวมกฎหมายกันใหม่ครั้ง ๑ กฎมนเทียรบาลกรุงกัมพูชา
 บรากรรมในบานแผนกต่าง ๆ พังรวบรวมในครั้งสมเด็จพระนโรดม
 เมอปีกัน พ.ศ. ๒๔๓๘ ตรงกับในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตน-
 โกสินทร์เอง พิจารณาให้ความ เป็นกฎหมายตั้งใหม่กัมบาง
 เขากฎหมายเดิมมารวบรวมกัมบาง มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อ
 องค์สมเด็จพระนโรดมจะตั้งกฎมนเทียรบาล ได้หารือเรตต์
 ฝรั่งแล้ว ท่านองเรตต์คนนั้นจะไม่ชำนาญภาษาเขมรคงไม่
 ตรวจดูถนัด จึงให้อนุมาศ ครนตกฎหมายนแล้ว มีคดี
 อันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นในวังเมืองพนมเปญ องค์สมเด็จพระ
 นโรดมจะลงอาญาตามกฎมนเทียรบาล เรตต์ฝรั่งแย้ง
 ว่าอาญาแรงหนักเกินกว่าความผิด องค์สมเด็จพระนโรดม
 ได้ว่ากฎหมายนเมอจะตั้งฝรั่งแล้วได้เห็นชอบ ยอมให้ตั้งแล้ว
 โยจะมาห้ามไม่ให้บังคับคดีตามกฎหมาย เกิดทุมนเกลียงกัน แต่
 ลงปลายจะยุติอย่างไรหาทราบต่อไปไม่

๓. คำอธิบายเรื่องกฎหมายกรุงกัมพูชา

อันกฎหมายกรุงกัมพูชามี ลักษณะและ ประเพณี คล้าย
 คลึงกับกฎหมายของไทยเราโดยมาก ที่หนักเดิมเหมือนกัน
 ที่เดียวกัน เช่นลักษณะโจรกับลักษณะรับฟ้องความโจรกรรม
 ภาดาและข้อความตอนต้น ด่วนแต่คัดมา จากคัมภีร์ พระธรรม-
 ศาสตร์ที่ได้ฉบับไปจากไทย แต่ด่วนด้วยบทกฎหมายนั้นได้
 แกะไขกันต่อ ๆ มา ตามภูมิประเทศและกาดสมัยในกรุงกัม-
 พูชา ถึงตั้งนั้นรูปรอยก็ไม่ไถดกับของไทย

กฎหมายกรุงกัมพูชาที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้รวบรวม
 ในครั้งสมเด็จพระนโรดมทรงราชย์โดยมาก

๔. คำอธิบายเรื่องตั้งทำเนียบศักดิ์นา

การตั้งทำเนียบศักดิ์นา ทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 ได้ทรงจัดขึ้นอย่าง ๑ นั้น ได้ความในกฎหมายว่า ตั้งเมื่อ
 บัจอ จุติศักราช ๘๓๖ พ.ศ. ๑๘๘๗ คือ ตั้งกำหนดว่าผู้มียศ

ชนใด ควรมีนาเท่าใด ดังเช่นเจ้าพระยา หรือ พระยาศนตุง
มีนาได้คนละ ๓๐,๐๐๐ ไร่บ้าง ๕,๐๐๐ ไร่บ้าง ๓,๐๐๐ ไร่บ้าง ชน
นางผู้น้อยคงแต่ ๕๐๐ ไร่ขึ้นไป ส่วนพลเมืองมีนาได้คนละ
๒๕ ไร่ แปลว่าในเวดาทดงกำหนดศักดินาชนน คนทำ
ราชการไม่ได้รับเบียดหัวเงินเดือน เวदानทคน คือ ทนายเป็น
สมบัติอันมีราคายิ่งกว่าอย่างอื่น ผู้ที่แสวงหาทรัพย์สมบัติ
ย่อมแสวงหาที่ดินเป็นสำคัญ เพื่อจะไม่ให้แย่งที่ดินกันจน
ประการ ๑ เพื่อให้คนหมกตมมากแด่น้อยตามกำลังและ
ยศศักดิ์ประการ ๑ จึงได้ตั้งพระราชบัญญัติกำหนดศักดินา
คอกวากฎหมายยศถึงเท่านั้น รัฐบาอนุญาตให้มีนาได้เท่านั้น
เป็นอย่างมาก จะมีเกินอนุญาตไม่ได้ นเป็นมูลเหตุของศักดินา
แต่เมื่อใดที่ตั้งศักดินาชนแล้ว ศักดินาเลยเป็นเครื่องกำหนด
สำหรับใช้ในการอื่นต่อไปอีกหลายอย่าง เช่นเป็นหลักในการ
ปรับไหม เป็นหลักอำนาจในการบางอย่าง เช่นแต่งทนาย
ว่าความเป็นต้น ไม่ใช่แต่เพียงจะมีนาได้ก็ไร้อย่างเดียวประ
เพณีศักดินายังมีอยู่จนทุกวันนี้ (๑) แต่อำนาจแต่ประโยชน์
ทั้งปวงที่ได้จากศักดินา ได้เลิกเสียแล้วแต่ในแผ่นดินพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๑) เลิกเสียเมื่อพระราชทานรัฐธรรมนูญ

๕. คำอธิบายตั้งส่วยอากรขนอนตลาด

หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ๓ ว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดให้ตั้ง “ด้วยตั้งพัฒนากกรขนอนตลาด” ว่าเพียงเท่านั้นยากที่จะเข้าใจได้ว่าจัดการที่วณอย่างไร ๆ บ้าง แต่เชื่อได้ว่าไม่ใช่เพียงตั้งภาษอากรขนครวณนั้นเหมือนกัน ภาษาอากรคู่กับรัฐบาล เหมือนกับกฎหมายคู่กับประมุขชน มีรัฐบาลเมื่อใดภาษอากรก็มีมาแต่เมื่อนั้น ผิดกันต่างกันแต่ชื่อเก็บภาษ ภาษาอากรที่เรียกรวมในชื่อว่า “ด้วยตั้งพัฒนากกรขนอนตลาด” นี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า จำแนกเป็น ๓ อย่าง คือ ด้วยอย่าง ๑ อากรขนอนอย่าง ๑ อากรตลาดอย่าง ๑ วิถีเก็บถ้าหมายความว่า ๓ อย่างนี้ ได้ความตามหนังสือของมองดีเออร์เดอดูแบ ประกอบกับที่เข้าใจความตามทักด้าวในกฎหมายเป็นดังนี้

ด้วยนั้น ตามความที่เข้าใจกันทุกวันนี้หมายความว่า ยอมให้ไพร่พลตั้งตั้งของใดแทนแรงที่ต้องมาเข้าเวรรับราชการ เป็นค่านว่าไพร่พลพวกใดตั้งภูมิดำเนาอยู่ในตำบลใด ยอมให้

ไพร่พลพจนนัตถ์ไม้ที่ต้องการใช้ในราชการส่งมาโดยกำหนด
 คนละเท่านั้น ๆ ไม้ นั้นเรียกว่าไม้ด้วย เมื่อผู้ใดได้ส่งด้วย
 แล้วยังไม่ต้องรับราชการประจำในทันที รัฐบาลเอาของด้วย
 มาใช้ในราชการ ดังเช่นไม้ก็เอามาใช้ในการปลูกสร้างสถานที่
 ที่ต่าง ๆ เป็นต้น ลักษณะของการด้วยเป็นดังว่ามานี้ มา
 แต่ประเพณีโบราณซึ่งเป็นข้อกำหนดให้เมืองชน หรือให้
 หมู่บ้านของตนจัดตั้งของดั่งมีในเมืองและบ้านนั้น ๆ ตั้ง
 แก่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าเป็นใหญ่เป็นพยาน ในการที่เป็นข้าขอบขัณฑ
 เสดมายกตัวอย่าง ดังเรื่องในพงศาวดารเหนือ ที่พระร่วงเมืองตะ
 โกวต้องเป็นด้วยดั่งนำทะเลชุบศรไปถวายพระเจ้ากรุงขอมทุก ๆ
 ปีไม่ใช่เพราะเมืองขอมกันดารน้ำ หรือมีความจำเป็นโดย
 แท้จริงอันใดที่จะต้องได้นำทะเลชุบศรไปใช้ในเมืองขอม การ
 ที่บังคับให้เมืองตะโกวดั่งนำทะเลชุบศร ก็เพื่อจะให้ชาวตะโกว
 รู้จักทวักนอยอยู่เสมอว่าเป็นข้าของพระเจ้าแผ่นดินขอมเท่านั้นเอง
 ประเพณีอันนี้แม้อย่างคำแต่เมืองที่ต้องดั่ง ต้นไม้เงินทองถวาย
 แทนของด้วย ทูตที่จะใช้ทำต้นไม้เงินทองนั้น ยังใช้เก็บ
 เฉลี่ยจากราษฎร เพื่อให้ความรู้จักมีอยู่แก่ราษฎรทวักนว่า
 เป็นข้าขอบขัณฑเสดมาตามธรรมเนียมเดิม ยังใช้เป็นประเพณี

ในหัวเมืองมลายูมาจนเด็กประเพณีถวายน้ไม้เงินทอง ใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิถีเก็บ
ด้วยจากราษฎร เห็นว่าเอามาจากประเพณีโบราณนี้เอง
เปลี่ยนเป็นการเฉพาะตัวไพร่พลในชาติเดียวกัน และกำหนด
ให้ตั้งแต่ของที่จะเป็นประโยชน์แก่ราชการ ยกหน้าที่ ๆ จะ
รับราชการประจำให้เป็นการตอบแทน ซึ่งต้องเป็นความ
ยินดีพอใจของพวกไพร่พลที่อยู่ไกลอยู่เป็นธรรมดา วิถีเก็บ
ด้วยจากไพร่พล ถ้าตงชนในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ
จริงคงกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
เกิดแต่จะบำรุงการทำมาหากิน ด้วยไพร่พลต้องทำศึกสงคราม
บอบช้ำมาช้านาน และเข้าใจว่าวิธียอมให้ตั้งด้วยตนเอง ใน
รัชกาลก่อนภายหลังมาขยายต่อออกไปจนให้ตั้งเงิน แทนรับราช
การได้ จึงเกิดมีประเพณีเสียเงินค่าราชการด้นมา ของ
ด้วยที่เรียกในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ทราบไม่ได้ว่า
อะไรบ้าง มาทราบได้ในชั้นหลัง ซึ่งข้าพเจ้าจะเอาใจอธิบาย
ในรัชกาลต่อไป

ที่เรียกว่าอากรขนอนนั้น ตามเนื้อความเท่าที่จะทราบได้
เป็นภาษีเก็บในจังหวัดราชธานีคอตงตามทางหน้าทางบก

ที่มาหาชนไปมาค้าขายต้องผ่าน ครองกรุงเก่าเรียกด้านภาษา
 ว่า ขนอม จะเป็นเรือก็ตามเกวียนก็ตาม เมื่อพาดันค้าผ่าน
 ขนอม เก็บดินค่านนั้นเป็นภาคหลวงโดยอัตรา ๑๐ ชัก ๓ ซึ่ง
 เราเรียกกันทุกวันนี้ว่าภาษภายใน หรือภาษผ่านด้านมาจาก
 อากรขนอนนั่นเอง ถ้าเชื่อกตามหนังสือพระราชพงศาวดารว่า
 กตงชนในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นปฐมเหมือนกัน
 อากรดาดนั้น เข้าใจว่าอย่างเดียวกับที่เรียกว่า เก็บ
 จังกอบเก็บแต่ในจังหวัดราชธานีเหมือนกัน คือที่ใดราษฎร
 ประชุมกันตงตลาดค้าขาย ทนบกตงใหม่กานันตลาดเก็บ
 ภาษจากรานและผู้ซึ่งมาขายของอัตราที่ เก็บเท่าใดในกรุง
 เก่า ชาวพเจ้ายังค้นไม่พบ

๖. คำอธิบายเรื่องทักดปนา

ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวอีกอย่าง ๑ ว่า สม-
 เสด็จพระเอกาทศรถพระราชทาน ทักดปนา เป็นนิมิตตรพระดังช
 ทเรียกว่าพระราชทานทักดปนานั้น หมายความว่าพระราช

ทานผดประโยชน์ซึ่งได้ในภาษิตคนเป็นกิจเพียงพระสงฆ์ ไม่
 ได้พระราชทานศวกัตดิน ประเพณีพระราชทานที่กตปนาเป็น
 พระราชประเพณีโบราณ มีมาแต่ครั้งสุโขทัยไม่ใช่ตั้ง
 ขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นแน่ ที่หนึ่งต่อพระราช
 พงศ์าวดารกล่าวเห็นจะหมายความว่า พระราชทานเพิ่มเติม
 ที่กตปนาชนอก คือวัดหุดวงวัดใดที่ยังไม่มีกตปนามาแต่
 ก่อน ก็จัดใหม่ขึ้นให้เหมือนกตปนาเดิมแล้วให้บริบูรณ์เท่านั้นเอง

